

MAGYAR DÍSZÍTMÉNY.

Tervezte Hollós Károly.

A MEZŐCSÁTHI KÓRUS.

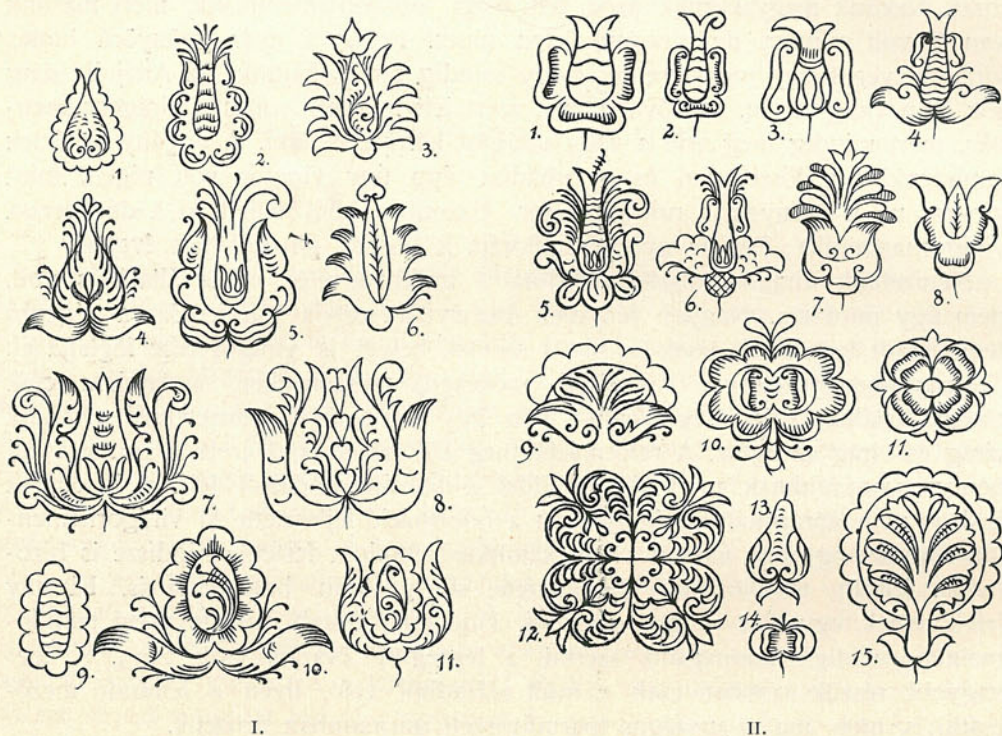
A természet rendje szerint a jobb ellensége a jónak, az új a réginek, mint tavasz a télnek. Idők folytán az új is régi lesz s a régi újra előkerül ebben a forgandó világban. Miért is, ha jól vesszük, semmi sem új a nap alatt. A Jupiter fejből kiugró Minervák kora rég lejárt, a mese helyét a törvény foglalja el. Minden fejlődésnek voltak előzményei tudományban, művészetben egyaránt. A disztó művészet ősi, mint az ember. A jelen előzményei, rengeteg ezredévek disztó tevékenysége. A magyar példabeszéd szerint „ki mit szeret, az a szép”. Azért a nem létező abszolút szép, hely, idő és ember szerint más-más köntösben gyönyörködteti az embert. A természeti szép ezer változata a benne nyilatkozó örök törvényszerűség hatalmával mindenkit mindenha leköt és az igazságszeretet meggyőző erejével élvezni kényszerít. A művészi szép hatalma már nem ilyen egyetemes. Azért hangzik fel koronkint a művészetek tág mezején az a sokszor ismételt szózat: utánozzuk a természetet! Pedig ezer utánszat mégis ezer más! Ki ezt, ki azt a vonást lesi el s ugyanazt is mind másként fogja fel. A másolaton, kivált a disztó művészet terén, majdnem jobban felismerhető egyéniségünk, mint a természet. Egyesek és nemzetek egyénisége kirívó kifejezést nyer disztó modorukban. Az egyéniség kialakulásában az éghajlat és életviszonyok, tudvalevőleg döntő szerepet játszanak. Az átöröklés aztán állandósítja a nagy vonásokat, a mindennapit, a megszokottat nem szeretjük nélkülözni, s ha nincs meg az eredeti, igyekszünk hasonmását előállítani. Másrészt pedig a ritkát, a nem mindennapit becsesebbnek tartjuk s azért mentül többet óhajtunk bírni belőle valóságban ha lehet; utánszatban, ha az eredeti megszerezhetetlen. E két szempontból nézve a nemzetek disztósmódját életviszonyaik révén, könnyen megértjük. India buja növényvilága megsokasodva lép elénk a sziklából faragott templomokban napfényen és föld alatt egyaránt, mert a megszokottat nem nélkülözheték alkotóik. Egyiptom kolosszális kőépítészetét pedig a nyulánk növésű vékony egyiptomi éppen ritkasága és szokatlan volta miatt alkotta, mivel

úgy maga, mint a környező természet fája, hegye, állata nem éppen kolosszális. A mérsékelt égöv virágpázsitját a tél foga miatt már sokáig nélkülözi az ember, s így utánzatban igyekezik erre az időre is beszerezni díszzeit; innét a növényi dísz széles elterjedtsége. A hidegebb észak ornamentikája meg az embernek, az állatnak formáiból, a hópelyhek mértani alakjaiból telik ki, mert a növényvilág nem oly szép, hogy megszerethetné és birni óhajtana az ember. Az assyr babilonok az ember mellett a lószerszám szíjfonatát óhajtják látni mindenütt. A vad természet ölen élő népek rajonganak a szimetriáért és a mértani alakokért, mert ez ritkaságszámba megy náluk. Ezért lesz a mexikói meg a pápua rajzolt embere egészen mértani alak. Ezért farag a pásztor botjára többnyire mértani dísz. Nekünk magyaroknak azért lett tiszta virágornamentikánk, mert másunk van és volt mindig, de virágunk télen nincs. Pedig a nyár gyönyörű himes virágszőnyegét úgy megszerettük, hogy mindig bírni óhajtjuk. Az Altajtól idáig sok szép virág terem, de rövid életű; azért lett nemzeti vonás a virágornamentika, mert mindig meg volt a vágy virágtól környezve élni. A pogány sírleletek tanúságakint a lószerszám és a ruhadísz épp úgy virágos volt régen, mint virágos ma a szőnyeg, a ruha, a butor. Hasonló okból fejlett ki a dús perzsa virágornamentika; Perzsia gyönyörű flórája is hosszú pihenőt tart évente.

Nemzetünk virágos díszítő modora a multban még egész általános volt, nem úgy mint ma. Nagyön fényesen bizonyítják ezt a többi közt a régebbi fennmaradt templomfestések is, hol a szentek helyét is virágos dísz foglalja el. Templommennyezeten, templomi székeken, szekrényeken, asztalokon csak elvéve találjuk a szentek alakjait nem úgy mint más nemzeteknél. Nálunk virág és virág az egész. A reformáció meg különösen kedvezett is ennek a mi nemzeti vonásunknak, mert Mohameddel a bálványimádástól féltvén híveit, az embert nem ábrázolta. De hogy nem a reformáció fejlesztette ki virágornamentikánkat, azt egyebek mellett a sok katolikus templom festett virágdíszje is bizonyítja. Kisebb templomaink mennyezete, sőt gyakran bolthajtása is, bármily felekezetűek, egyaránt virágos díszítésű. Fájdalom, festett famennyezetű templomainkon, eddigi tudomásunk szerint, a legrégebbi évszám csak 1613. A legnagyobb részük azonban csak a mult századból való. Ilyen a leirandó mezőcsáthi is, mely ma az országos iparművészeti muzeumban őriztetik.

A mezőcsáthi ev. ref. templom 1745-ben épült. Az eklézsia krónikáskönyvében feljegyezték a mennyezeten volt írást, mely az iparművészeti muzeumi maradványokon már nem mutathatók ki. Az egész feljegyzés így szól: „Ez Isten Háza Urunk Születése után MDCCXLV. Esztendőben az Ur Nevében Nemes Csáth városa közönséges költségével kezdett épülni T. Sárkány Sámuel predikátor, Kérészi Zsigmond oskolamester, Fő Biró N. N. Szabó Péter, Curator N. N. Szabó István, Fő Tanács N. és N. Matyus János, N. és N. Veres Bálint, N. N. Gyurkó Márton, N. és N. Csórka György, N. és N. Soltész Nagy István, Dávid János, Hombordi János, N. N. Erős János, N. N. Márk István, N. N. Kriszton János, N. N. Kontz István, Kürti István, Taar János, N. N. Szabó János, Szűcs István, N. N. Frona Miklós, N. N. Németh Mihály, Szanyi János. Notarius Szabó György idejekben. Kőmives Átsmunka elvégeztetvén, felszenteltetett Sz. András havának 21. napján T. T. Csáp Márton Superintendens Uram által hathatósan prédikálván

L. Mós. XXVIII. X. 17. Az asztalosmunka penig elvégeztetett MDCCXLVI. Esztendőben T. T. Bornemisza K. János osk. Mest. K. S. idejében. Fő Biró K. K. Márk István. Curator N. N. Gyurkó Márton és a feljebb való első Tanács. Egyházi Cseppegi András idejekben. Hála légyen az Istennek. Zach IV. X. 7. Ez a templombeli munka készült Rév Comáromi becsületes Aszt. Mest. emberek Czina István és Kontz János által. Mest. legény Tüdös János, Szabó István által. Eddig a feljegyzés, melyből megtudjuk, hogy kik csinálták a mennyezetet, de hogy négyük közül ki volt a festő, azt még sejtteni sem lehet. A hagyomány azt tartja, hogy nem a révkomáromi asztalosok festették ki a templomot, hanem

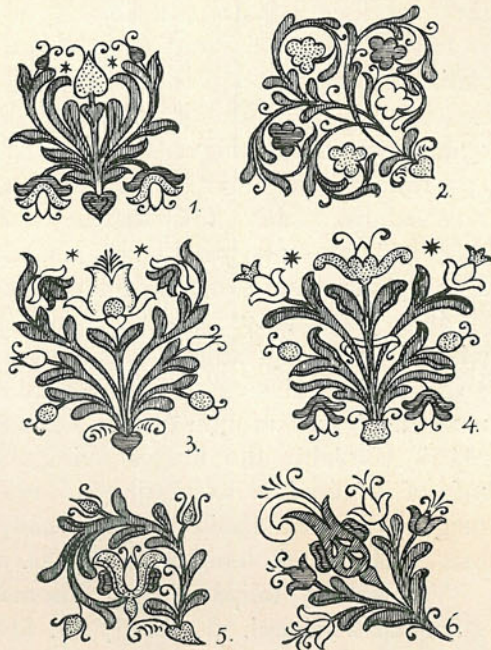
RÉSZLETEK A MEZŐCSÁTHI KÓRUSRÓL.

egy Gesöcs Márton nevű. Tapasztalatom szerint, ha nem az asztalos festi ki a munkát, úgy a festő biztosan felírja az asztalos neve mellé a saját nevét is. Így van ez a híres Jenlaki mennyezetén is, melyet Szász András asztalos és Musnai György festő csinált. Ugyanők készítették 1664-ben a homorod-szt.-mártoni unit. templom kórusát is, melyből alig maradt ránk valami. Amíg tehát más mennyezetek révén hitelesebben meg nem állapíthatjuk a festőt, addig a komáromi asztalosok valamelyikét kell festőjének tartanunk. Hogy nagyon ügyes kezű munkás volt, azt biztos és szabatos vonásai bizonyítják. S hogy jóformán teljesen fejből festette ezt a sok és nagyon változatos alakokkal ékes kórust, azt a fehér alapra nagyjából ceruzával odavetett és sok helyen még kilátszó vázlata mutatja.

A mint mondani szokás, kezében volt minden forma. Hogy e korbeli butor-ornamentikánk lényegével és jellegével megismerkedjünk, lássuk hát ezeket az akkor nagyon divatos formákat.

A kórus eleje és alja egyaránt kasztázott. Az egyes derékszögű négyszögek téglalakúak. Elöl többnyire cserépből kiinduló csokorral díszítvük. Egy oldalra két vagy három szár hajlik, végén egy-egy virággal; a középső virág többnyire mellékes és kicsiny. A kórus alján már a csokros beosztásnál szív vagy virág is inkább akad a kórus helyén, de különben van középpontos és átlós beosztás is, sőt néhány szallagszerű hullámvonalas is (lásd a színes tábla 2.). A csokros beosztásnál többnyire kifelé hajlik a felső szár, azonban van elég behajló is, a mikor aztán a szárállás egyleveles szívet mutat (színes tábla 4.). A szárak végein és a négyszögek sarkaiba hajlóan mindig virágot látunk. A szár maga egész-hosszában nagyobb színes és apróbb fekete levéllel sűrűn meg van rakva. A levélalak kétféle: visszakunkorodó csomós végű és rövid, kissé hajlott lándzsahegy alakú. A bütykösvégű van túlsúlyban, kivált ha a fekete szőlőkacs vagy bajusz-szerű vékony vonalakat is levélnek számítjuk, melyek minden virág- és levélközön elmaradhatlanul megjelennek. Ez a nagyon stilizált csomós végű levélalak a román stílusig nyulik vissza; míg a byzanciban sem jellemző, a reneszanszban pedig meglehetősen szokatlan, noha a rokoko kagyló hajlásai kedveztek az ilyen alakításnak. Hogy itt azonban régi, még román kori formákkal van dolgunk, melyeket a hosszú gyakorlat mintegy megkövesített, azt egyesek közt a hazai

hajóink orra is igazolja, a mi szakasztott ezt a visszahajló levélcsoportot mutatja. Hogy pedig nem szórványos és nem kivétel a mezőcsáthi kórus levele, azt a többi ismert régebbi templomfestésünk igazolja. Ilyenek az 1668-ból való eulaki, az 1657-beli mártonfalvi stb. A másik lándzsa-csúcs alakú levél pedig a szegfű- és liliom levele, mely a XVI. századtól maig uralkodó szerepet visz festett ornamentális alakításainkban. A virágalakok között középkori maradvány a szemben rajzolt négyszirmú rózsza (II. ábra 11–12. idom), melynek főalakját, ha elég nagy, apró, sűrű, egymás mellett következő levelekből alkotott szárak díszítik. Ez egészen magyar vonás, a pávatoll szárát utánozva; megvan népies himzéseinken és él festett edényeinken. A virágszirom széleinek szabályos behajtása az „en face“ rajzolt rózsákon pedig félreismerhetlen középkori forma, miért is

III.

A KŐPECI TEMPLOM FESTETT MENNYEZETÉNEK RÉSZLETEI.

itt a régi forma magyaros jelleggel kibővítve lép elénk. Egy másik virágalak a színes tábla 3. számú mezőjének alsó sarkaiban régi római vagy inkább tipikus reneszánsz alak. A hosszúkás középső szírom nyakán alul három kisebb kerek levél köríti, lehajló szírmokat vagy a csészeleveleket jelképezve. (II. ábra 1–8. idom.) Felsőolaszországi formákon a középső hosszú szíromcsomóból jobbra-balra több levél szokott lehajolni. Ezt a mieinken is látjuk több helyen, bár az olasztól elütő módon. Van azonban a mienknek egy sajátos toldaléka (II. ábra 4., 6. idom) a két oldalt alkalmazott rózsaszírom, az ő jellemző behajló szélével. A szírmok ilyenén erőszakos kihúzása keleti vonás. Nálunk még egy templommennyezetén az Asztalos József készítette (1768-ban) Kőpecin (Háromszék m.) több rendben látható. (III. ábra 5., 6. idom.)

Ez a reneszánszi virág nagyon keze ügyébe esett festőknek, mert sok változatban és minden egyes táblán megkapjuk. A fitymálók kritikájával szemben kénytelen vagyok ebből folyólag megállapítani, hogy festők nem tanulatlan ember, nemcsak magyarul tud, bár magyaros hangsúlyozással beszél. Nem „paraszt“-stilben festett, a hogy a magyart némely „műveltek“ nevezik. Ismeri ő a reneszánsz ornamentika szavait is nagyon jól. Hogy azonban minden műveltsége mellett is magyar marad, azt az általános hatáson és kezelésmódon kívül, a sok reneszánsz forma között található néhány igazi magyar virág is igazolja. (I. ábra 1–6. idom.) Ilyen a színes tábla IV. számú csoportja, hol a magyar pávatoll szívalakja adja a virágokat. Ez már igazi magyar alak. Számtalanszor alkalmazták uri és népies himzéseink. Nem természetes virág, nem is igen származtatható más módon és más alakból, mint magyarul és a magyar pávaszemből. Másik, távolabb álló magyar virágalakot a II. számú négyszögben látunk. Itt már a középrész kacsaringós inda-dísz foglalja el és a külső kereklevelek meghegyesedtek. Ezekon kívül néhány átmeneti rokonforma még kapható, melyek már inkább csak reneszánsz formák magyarosításai.

Van néhány tulipán- vagy liliomalak is, akantuszszerű szírmokkal és néha szívalakú középpel. (I. ábra 7–8. idom.) Az összes virágokon jellemző azonban a székely butorfestésben oly kiváló helyet elfoglaló liliom jelenléte. Ugyanis a profil virágközepét, a szár felőli végén, mindig egy kis, fehér vagy feketével festett liliom tölti ki. Ezt még az egészen reneszánsz virágokon is látni. Van még egy egészen magyar rózsaaalakja is festményeinknek, értem a hosszúkás „en face“ rózsákat, melyek körítő külső szírommal vagy a nélkül, többször előjönnek. (I. ábra 9–11. szá.) Nagyon könnyű bennük felismerni a szürgallérok sarkainak pávaszemes rózsáját, bár itt a középet vékony indadísz tölti ki. Ezekhez nagyon közel áll alakra egy más, kerek szírmokkal körített hosszúkás rózsaaalak, melynek magját azonban a reneszánsz gránátalma képezi. (Színes lap II. ábra felső középvirága és II. ábra 10. szám.) A XVIII. századból a turbán liliomnak ezekhez különben egészen hasonló ábrázolásait ismerjük s így én is inkább azt hiszem, hogy itt nem a XVI. század gránátalmáját, hanem a későbbi erdei liliomot látjuk magunk előtt. Erre vall főként (Színes lap 3. tábla és II. ábra 14. sz.) a felső három bibe és a szár természetű levele. Többször ábrázolja festők a szegfűvet is, sőt egy párszor bekerítve, apró kerek szírmokkal látja el (II. ábra 15. szám), mint a hogy szűcseink és szűrszabóink ma is himezik, s mint a hogy ma is él

1.

2.

3.

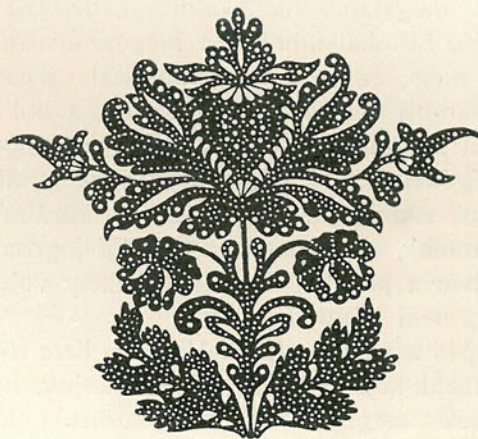
4.

a nyitra- és pozsonymegyei — ma tót — nép himzésein. Van még egy más XVIII. századi virágalakja is (II. ábra 9. sz.), amely kivált Németországon dívott, de a melynek számtalan változata él népies himzéseinken. Egy helyen virág helyett hét águ nyitott koronát festett művésznők. A XVI. század e későn ismétlődő ornamentuma figyelmeztet bennünket ujólag, hogy nem új művészettel, de régi gyakorlattal állunk szemben. Végre virágközépen vagy néha egész szabadon gyakori a szőlőfürt is a virágok helyén. Egy pár körteszerű virágbimbóra is akadtam (II. ábra 13. szám) egyéb gyümölcs vagy tárgy azonban e törpe, két fülű virágvázakon kívül nem fordul elő díszünk közt. Madár, állat nincs sehol. Egy pár csokor, a karzat elején, két oszlop közé és félkörív alá van állítva. Ez az ív a székely kapuk pálczatagos díszét mutatja és semmi esetre sem a csipkézett arab ív, mert a behajló dísz gömbalakú. Színeit tekintve, három vörös, két kék, két zöld és egy sárga mellett a körrajzokat képező fekete és fehér talált helyet piktorunk palettáján. A nagyobb színfoltok egyhangúságának törésére nagy bravourral alkalmazza a vékony fehér leveleket és indákat, a mi tekintve az enyves festék gyors száradását, nagy ügyességet árul el. Hogy hazai iparművészetünk ezen jelentékeny emléke nem semmisült meg Mező-Csáthon, azt a műemlékek országos bizottságának köszönhetjük. Ma már mindenkinek hozzáférhető, az orsz. Iparművészeti muzeumban.

Huszka József.

RÉSZLET MAGYAR KARTONNYOMÁSRÓL. (XVIII. század.)